

Розділ другий. КОНФЕСІЙНЕ ЖИТТЯ

2.1 Петро ЯРОЦЬКИЙ. «Святий і Великий Собор» Православної Церкви.

Важливою подією православного світу останнього року став Собор, що відбувся 19–28 червня на о. Крит. Екстраординарність цього Собору полягає в тому, що він був скликаний за 1229 років після останнього (сьомого) Вселенського Собору в 787 році ще не розколотої на православ'я і католицизм (що відбулося в 1054 р.) єдиної християнської Церкви. Католицька церква після цього самостійно провела 22 свої Собори, останній з яких - II Ватиканський Собор відбувся в 1962–1965 роках. У православ'ї панувала позасоборна тиша, оскільки його ієрархи вважали, що для «повноти і зрілості» християнської Церкви достатньо канонічних напрацювань семи Вселенських Соборів, які відбулися упродовж 325–787 років.

І все ж накопичені проблеми за цей час у Православ'ї вимагали соборного вирішення. Підготовка до цього Собору тривала з середини ХХ ст. Великі сумніви, що цей Собор все ж відбудеться, лишалися до останньої миті з огляду на чвари між окремими Православними Церквами, передовсім Російською Православною Церквою, очолюваною патріархом Кирилом, і Вселенським Константинопольським патріархом Варфоломієм. Останній наділений титулом «перший серед інших» стародавніх патріархів – Антіохійського (Сирія), Александрійського (Єгипет), Єрусалимського і, звичайно, Московського, який здобув цей титул лише в 1559 р. (до 1448 р. Православна церква у Московії підпорядковувалася Константинопольському патріарху). Відтоді Москва амбітно добивалася (в царський і радянський період і особливо у наш час) визнання пріоритетності й зверхності своєї патріаршої юрисдикції не лише у слов'янському світі, а також у світовому православ'ї. Ці наміри виразно проявилися на заключному етапі скликання цього Собору. Оскільки вони не вдалися, Московський патріарх Кирил вирішив бойкотувати Собор. Його підтримали лише три Православні Церкви – Антіохійська, Болгарська та Грузинська.

І все ж Собор відбувся, на ньому були присутні 10 Автокефальних Православних Церков – Константинопольська, Александрійська, Єрусалимська, Сербська, Румунська, Кіпрська, Грецька (Елладська), Польська, Албанська, Чеських земель і Словаччини. Ці церкви були представлені на Соборі 164 єпископами. Отже, Собор був легітимний і канонічний, який схвалив і прийняв погоджені соборні документи: «Послання православним людям і всім людям доброї волі», «Про стосунки Православної Церкви з іншими християнськими церквами», «Окружне Послання» та інші документи, зокрема про важливість посту і його дотримання, про таїнство шлюбу та перешкоди до нього, про автономію Церкви та спосіб її проголошення і про православну діаспору.

«Святий і Великий Собор» Православної Церкви став, по суті, дипломатичним тріумфом Вселенського Константинопольського патріарха Варфоломія, якщо вважати на бурхливе суперництво його Вселенського престолу й престолу Московського патріарха Кирила, який претендує на фактичне верховенство у православ'ї з огляду на чисельність своєї пастви та стратегічне значення у слов'янському світі. Потрібно відзначити, що у всіх прийнятих Собором документах ці питання не фіксуються, а Церкви, які не були присутні на Соборі, навіть не згадуються і не піддаються жодним дискусивним рефлексіям. Варто підкреслити, що суперництво між Константинополем і Москвою не спантеличило західних католицьких ієрархів, зокрема папу Франциска, який прагне мати тісні зв'язки з обома православними престолами. Відтак, Собор можна вважати успішним завдяки тонкому дипломатичному підходу Вселенського патріарха Варфоломія, який, зберігаючи традиційну візантійську гнучкість у міжцерковних відносинах, зумів організувати і провести цей Собор всупереч діям негативних чинників, які фактично ставили під сумнів його проведення.

У Соборному Посланні «Православним людям і кожній людині доброї волі» відзначається «одностайна праця Святого Вселенського Православного Собору, скликаного Вселенським Патріархом Варфоломієм в одностайності з Предстоятелями Помісних Православних Автокефальних Церков». Головним пріоритетом цього Собору, як підкреслюється в цьому Посланні, було «проголошення єдності Православної Церкви, яка

має зміцнюватися і приносити нові плоди» [1. - п.1]. У цьому Посланні акцентується на тому, що Православна Церква «втїлює свою єдність і соборність у Соборі», а «Православні Автокефальні Церкви не є федерацією Церков, але єдиною Святою Соборною і Апостольською Церквою» [1. - п.1]. У такий спосіб дано негативну оцінку будь-якому церковному сепаратизму тих церков, які відмовилися брати участь у Соборі й одночасно підкреслено вселенськість і пріоритетність Константинопольського Патріархату.

Єдність і діалог – основні меседжи цього Соборного Послання, які викладені в наступних формулюваннях [2. - п.1-24]:

- Православна Церква надає великого значення діалогу, в першу чергу з неправославними християнами, тобто з католиками і протестантами;
- діалоги, що ведуть Православні Церкви, ні в якому разі не допускають будь-яких поступок у питаннях віри;
- тверезий міжрелігійний діалог значно допомагає розвитку взаємної довіри, миру і примирення;
- участь православних у русі за відновлення єдності з іншими християнами в Єдиній Святій, Соборній та Апостольській Церкві не чужа природі та історії Православної Церкви в нових історичних умовах;
- сучасні двосторонні богословські діалоги Православної Церкви та її участь в екуменічному русі мають на меті пошук єдності всіх християн;
- методологія ведення богословських діалогів спрямована на подолання успадкованих богословських відмінностей чи нових розбіжностей на пошук спільних моментів християнської віри;
- Православна Церква засуджує будь-які спроби порушити єдність Церкви з боку окремих осіб чи груп під приводом нібито охорони або захисту істинного православ'я (очевидний натяк на бойкот Собору окремими Православними Церквами), оскільки «збереження істинності православної віри забезпечується тільки соборно»;
- Православна Церква має спільне усвідомлення необхідності міжхристиянського богословського діалогу й тому вважає, що він виключає будь-яку практику прозелітизму, уніатизму чи інших провокаційних проявів міжконфесійного антагонізму [1. - п.1].

Інноваційним акцентом в документах Собору відзначається пункт «Гідність людської особи». Відразу ж потрібно відзначити, що соборні рефлексії про «гідність людської особи» вперше акцентуються у православному віровченні у такий спосіб і у таких нетрадиційних формулюваннях, як це робить папа Франциск, обґрунтовуючи «гідність людини як особистості», «гідність людини як трансцендентну цінність». По суті, Католицька Церква відійшла від традиційної богословської інтерпретації про «гріховність людини, яка спотворена первородним гріхом від Адама».

Тут слід відзначити, що саме таку традиційну богословську точку зору підтримує очільник Російської Православної Церкви Кирило, який, ще будучи митрополитом Смоленським і Калінінградським, стверджував: «Уявлення про спотворену гріхом природу людини відсутнє в сучасному західному мисленні. У центр антропоцентричного, а не богоцентричного, світу поставлено «богоподібну Людину», а не «просто людину». І в цьому Кирило вбачає «кризу сучасної західної цивілізації» [4. - С.5].

У Соборному документі відзначається, що «гідність людської особи походить від створення людини за образом і подобою Бога, а також з її ролі у Божественному задумі про людину і світ, що було натхненням для отців Церкви <...> вчення яких є невичерпним джерелом усіх християнських зусиль зберегти гідність і велич людини» [2. - С.5].

Саме на цій інноваційній парадигмі визначення гідності людини обґрунтовується Соборний заклик «в усіх напрямках розвивати міжхристиянську співпрацю для захисту людської гідності у такий спосіб, щоб миротворчі зусилля всіх без винятку християн набували більшої ваги та сили» [2. - п.2]. Водночас зазначається, що «спільне визнання найвищої цінності людської особистості може бути використане як передумова ширшого

співробітництва у цій сфері <...> щоб сприяти міжрелігійному взаєморозумінню та співпраці заради мирного співіснування та спільного життя народів без того, щоб це призводило до будь-якого релігійного синкретизму» [2. - п.3-4].

У цьому контексті ухвалені Соборні документи «Про свободу і відповідальність», «Про мир і справедливість», «Про запобігання війни», «Про ставлення Православної церкви до дискримінації» та «Місію Православної Церкви як свідчення любові у служінні». Сконцентруємо увагу на найбільш вагомих і актуальних глобальних, регіональних, суспільних, політичних, економічних, наукових, гуманітарних аспектах зазначених Соборних документів.

Свобода характеризується Собором як «один з найвищих дарів Бога людині, оскільки свобода робить людину здатною досягти успіхів у піднесенні духовної досконалості, але водночас містить у собі небезпеку автономії від Бога, звідки з'явилися трагічні наслідки зла у світі» [3. - п.1].

В «Окружному посланні», по суті, узагальнюються і актуалізуються всі аспекти соборних дискусій, ухвал, рекомендацій в такому контексті: Церква перед викликами сучасності, Церква перед лицем глобалізації, насильства як її крайнього вияву та іміграції, Церква в діалозі.

Основні виклики сучасності, перед якими стоїть церква, подані у такій послідовній актуалізації:

- виклики секуляризації, які, як вважає Собор, «відірвали людину від духовного впливу Церкви, несправедливо ототожнюють її з консерватизмом і перешкодою для прогресу і розвитку»;
- позитивне визначення розвитку науки і технологій, що змінює життя сучасної людини, поєднується з негативними наслідками наукового прогресу: «Маніпулювання людською свободою, перетворення людини на знаряддя, поступова втрата цінних традицій, занепад і руйнування природного довкілля» [2. - п.11-12];
- Православна Церква не може залишитися осторонь дебатів з антропологічних, етичних та екзистенційних питань, вважаючи що «життя людської істоти є священним і що людина ще від зачаття має ознаки особистості», визнає «актуальність православної антропології перед лицем сучасної підміни цінностей» і «виголошує своє слово у філософському та науковому обговоренні питань біоетики» [3. - п.12-13];
- причини екологічної кризи Собор бачить в таких «людських пристрастях як корисливість, жадоба, себелюбство, дух хижацтва і такими їхніми наслідками на планеті, як зміна клімату, що серйозно загрожує природному довкіллю, нашому спільному дому» [3. - п.14];
- щоб вирішити екологічну проблему на християнських засадах, Собор пропонує «не лише карати за гріх зловживання природними запасами планети, а докорінно змінити ментальність і практикувати аскезу як протиотруту від споживацтва, культу потреб та власницького почуття» [3. - п.14];
- виклик сучасної глобалізації Собор бачить у нав'язаних нею «нових формах систематичної експлуатації та соціальної несправедливості <...> поступовим скасуванням національних, релігійних, ідеологічних традицій, які їй протистоять <...> розпадом соціальних здобутків заради нібито необхідної реконструкції світової економіки, яка поглиблює прірву, що розділяє багатих і бідних, підривом соціальної згуртованості народів та розпалюванням нових вогнищ міжнародної напруги» [3. - п.15].

Перед лицем процесу редуکتивного і безособового вирівнювання, який стимулює глобалізація, а також етнофілетичних відхилень Православна Церква вважає необхідним захищати ідентичність народів та зміцнювати місцеві особливості. Як альтернативний взірць єднання людства вона подає свою організацію, засновану на рівності помісних Церков [3. - п.15]. Церква не втручається в політику в строгому сенсі цього слова, однак вважає своє свідчення «суттєво політичним як піклування про людину та її духовність <...>

встановлення нових гармонійних відносин із правовою державою», щоб «захистити особливість Церкви й особливість держави та забезпечити їхнє співробітництво для утвердження людської гідності, з якої випливають права людини і соціальна справедливість» [3. - п.16].

Собор закликав Православну Церкву критично підходити до прав людини, побоюючись, щоб «індивідуальне право не виродилося в індивідуалізм та рух, що вимагає прав», і вважає, що «таке відхилення є шкідливим для громадянського характеру свободи» оскільки «зміщує свободу із свавіллям індивіда, що підриває підвалини суспільних, сімейних, релігійних, національних цінностей» [3. - п.16].

Таким чином, православне ставлення до людини в Соборному розумінні протистоїть як погордливому апофеозу індивіда та його прав, так і «приниженню гідності людської особистості, пригніченню в сучасних велетенських економічних, соціальних, політичних та комунікативних структурах». Собор вважає, що «фундаментальним правом є захист релігійної свободи в усіх її вимірах, тобто свободи совісті, віри, культу і всіх індивідуальних і колективних виявів релігійної свободи, включно із правом кожного, хто вірує, вільно практикувати свої релігійні обов'язки без жодного втручання з боку громадської влади, а також публічно навчати релігії та забезпечувати умови діяльності релігійних громад» [3. - п.16].

Засуджуючи «загострення насильства в ім'я Бога» і «спалахи фундаменталізму в лоні релігії», Собор охарактеризував ці явища як «вияв хворобливої релігійності» і закликав християнських вірян буди «найсуворішими суддями фундаменталізму», «щоб зробити відчутнішим мир на землі» і «через вільний міжрелігійний діалог слугувати загоєнню давніх виразок і припиненню розпалювання нових вогнищ ненависті» [3. - п.17].

Сучасна місія Православної Церкви характеризується як «створення любові у служінні», що, по суті, переключає цю місію з традиційних трансцендентних, потойбічних проблем спасіння людини на іманентні, поцейбічні проблеми сучасного світу і людини. Таким чином, теоцентричний характер служіння церкви заміщається антропоцентричними проблемами, а вертикальне богослов'я витісняється горизонтальним, гуманітарним й соціальним служінням. Відтак, «спасення місія» Православної Церкви, згідно Соборних ухвал, має бути сконцентрована на потребах допомоги голодним, малозабезпеченим, хворим, інвалідам, людям похилого віку, полоненим, ув'язненим, бездомним, сиротам, жертвам катастроф і військових конфліктів, на протидії торгівлі людьми та сучасним формам рабства. Зусилля Православної Церкви з подолання бідності та соціальної несправедливості вважається «вираженням її віри та служінням самому Христу» [3. - п.1].

Церква не може залишитися байдужою до економічних умов, що негативно впливають на все людство, і вважає що прірва між багатими і бідними драматично розростається внаслідок економічної кризи, яка є наслідком нестримної спекуляції з боку деяких представників фінансових кіл, концентрації багатства в руках небагатьох, спотвореної практики підприємництва, позбавленої справедливості та людяності, що в остаточному підсумку, не служить задоволенню справжніх потреб людства [3. - п.3,4].

По суті, ця соборна аналітика проблеми сучасного світу і людини виражає особливості формування такого соціального вчення, яке в багатьох аспектах асоціюється майже із столітнім розвитком соціального вчення Католицької Церкви, яке до цього часу не зуміла запропонувати жодна Автокефальна Православна Церква. Це досить актуальний і навіть інноваційний напрям соборного мислення; який спрямовує традиційне православ'я на шлях оновлення і модернізації.

Підсумовуючи в цілому роботу «Святого і Великого Собору» Православної Церкви, варто звернути увагу на постійне підкреслення в ухвалених Собором документах «відповідальності Православної Церкви за єдність», «участь православних у русі за відновлення єдності з іншими християнами». З цією метою активізуються «різносторонні богословські діалоги» Православної Церкви, її участь в екуменічному русі, у Всесвітній Раді Церков на двохсторонніх і багатосторонніх рівнях, в об'єднаних богословських комісіях [2. - п.3-20].

Висновки

1. Довгоочікуваний Собор Православної Церкви відбувся і засвідчив пріоритетне значення в його організації, проведенні й прийнятті узгоджених соборних документів Константинопольського патріарха Варфоломія. Московському і всієї Русі патріарху Кирилу не вдалося заблокувати роботу цього Собору або відсрочити його. Більшість із 14 Автокефальних Православних Церков підтримала патріарха Варфоломія як голову Собору і таким чином підтвердили його історичний канонічний статус «першого серед рівних» інших православних патріархів.

2. Собор прийняв інноваційну ухвалу продовжити скликати наступні Собори кожні 7-10 років, щоб дати новий імпульс динамізації Православної Церкви в сучасному світі з його викликами і проблемами. Собор засвідчив, що сучасне православ'я не може бути традиційною федерацією помісних Православних Церков, а тільки єдиною соборною Апостольською Церквою. Це має сприяти подоланню його децентралізації і наблизити до повного досягнення єдності православ'я і його «соборності в Соборі», звичайно, під егідою Вселенського Константинопольського патріарха. Разом з тим, Церкви, які проігнорували Собор, не відкидаються, а запрошуються усвідомити ці соборні інновації і приєднатися до єдиної Вселенської Православної Церкви.

3. Як голова Собору Константинопольський патріарх Варфоломій здобув вагому номінацію продовжувати православно-католицький діалог, залучати до діалогу інші християнські Церкви, щоб християнство стало єдиним. Таким чином, Варфоломій ще більше утвердив статус майбутніх Константинопольських патріархів як «перших серед рівних» інших православних патріархів, що сприятиме централізації православ'я під егідою визнаного Константинопольського центру.

4. Залишається здогадуватися, яку позицію в протистоянні Константинополя і Москви обере папа Франциск, який так несподівано і динамічно активізував стратегічний напрям «східної політики» Ватикану на векторному напрямі Рим-Москва. Зрештою, папа Франциск отримав нові можливості стати своєрідним менеджером-посередником налагодження діалогу між Константинополем і Москвою. Можна надіятися, що він скористається цією можливістю, щоб всі вектори «східної політики» Ватикану належним чином функціонували.

Джерела

1. Послання Святого і Великого Собору Православної Церкви «Православним людям і всім людям доброї волі». – Кріт, 2016.
2. Стосунки Православної Церкви з іншим християнським світом. – Кріт, 2016.
3. Окружне Послання Святого і Великого Православного Собору. – Кріт, 2016.
4. Кирил, митрополит Смоленский и Калининградский . Обстоятельства нового времени: либерализм, традиционализм и моральные ценности объединяющейся Европы // Релігійна свобода: Науковий щорічник. – К., 2002. – №6.

2.2 Олександр СОЛДАТОВ. Два типи автокефалії – погляд з Константинополя (співвідношення практики надання автокефалії з традиційною доктриною Пентархії у сучасному православ'ї).

Постановка наукової проблеми та її значення. Центральним пунктом порядку денного сучасного Українського православ'я є питання про можливість і необхідність отримання (або легітимації) Українською Православною Церквою статусу автокефальної. Частина учасників дискусій з цього питання пов'язує основні труднощі на шляху здобуття Українською Церквою автокефалії з небажанням Московського патріархату як "Церкви-матері" надати повну самостійність своїй "Церкви-дочці" в Україні [1]. Така переконаність була притаманна в 1990-ті роки не тільки послідовникам Української Православної Церкви Московського патріархату (далі по тексту - УПЦ МП), але і частині ієрархів Української Православної Церкви Київського патріархату та Української Автокефальної Православної Церкви (далі – УПЦ КП та УАПЦ) [2; 3].